

Erdőborította szelíd lankák táján

Tolna vidékének alapvető természeti vonásait a szelíden hullámzó, erdőborította domborok és a közéjük beékelődő völgyek, kisebb medencék sorozata jellemzi, de ettől az első pillantra nem túl markáns földrajzi képtől elszakadva, jobban megismerve e vidéket, rendkívül változatos kistájakat, kistájrészeket fedezhetünk fel. A Duna hullámterétől, az árvalányhajás homokbuckákon, a löszön kialakult dombvidéki cseres-tölgyeseken át a bükk-kőrís elegyes szurdokerdők világáig számos természeti érdekességgel találkozhatunk.

A *Tengelici-homokvidék* a Mezőföld déli részén a Sárvíz-völgye és a Paks környéki Duna-ártér közé beékelődve alakult ki. A Tengelici-homokvidék alapközete pleisztocén homok, az Ős-Sárvíz folyóvízi üledékéből képződött törmelék. A törmelékű pannon rétegekre települt, amelyek sehol nem bukannak ki a felszínre. A terület az újpleisztocén elején tektonikus mozgások következtében kiemelkedett, szárazra került, így megkezdhette felszínalakító munkáját a szél.

A pleisztocén végének száraz időszakában átalakult futóhomokfelszínre. Eközben lösz is képződött a területen, így egyes feltárásokban lösz-, homokos lösz- és futóhomokrétegek váltják egymást. Ilyen példa a homokterület közepén kiemelkedő györkönyi

pincefalu, melynek löszdombja adta a lehetőséget a pincék sokaságához. Ma a tájegység felszíni felépítő közete a futóhomok, tengerszint feletti magassága 150–160 m átlagosan.

A kontinentális klímával és gyenge szubmediterrán hatással jellemzett területen az átlagos évi középhőmérséklet kicsivel 10 fok feletti. A levegő átlagos páratartalma 50% körül alakul, azonban nyáron gyakoriak a több napig, esetenként két hétig is tartó rendkívül száraz, meleg időszakok. Az évi átlagos csapadékmennyiség 570–590 mm.

A Tengelici-homokvidék állandó víző folyó- és állóvizekben szegény. A múlt század első feléig még több kisebb-nagyobb tó volt ismert területén, de a tavak mára szinte minden esetben kiszáradtak, elnádásodtak, vagy zombékosokká,

esetleg fűzlápokká alakultak át. A legjelentősebb vízfolyások a Hardi-ér és a Malom-patak. Mindkettő vízhozama jelentősen változó, aszályos években gyakorlatilag kiszáradnak. A természetes vízfolyások mellett számtalan csatorna és árok hálózta be a mélyebben fekvő területeket, amelyek vize időszakos.

A homokvidék talajainak nagy része a rozsdabarna erdőtalajok közé sorolható. A kisebb magasságú, enyhe meredekségű buckákon gyengén humuszos homoktalajok dominálnak, amelyekben a sekély, alacsony humusztartalmú felső szint alatt erősen meszes, szélfújta homok található. Típusos futóhomok csupán kisebb foltokban és összességében kis kiterjedésben található a leghullámossabb és legmagasabbra kiemelkedő buckás területeken, így pl. a németkéri Látó-hegyen. A mélyebb fekvésű részeken foltokban réti, illetve lápos réti talajok találhatóak. Helyenként, kis kiterjedésben tőzeges láptalajok fordulnak elő (Kistapé, Németkér), elsősorban az egykori vízállások és vízfolyások mentén.

A *Tolnai-hegyhát* és a *Völgység* a Tolnai-dombság táj nagy részét fedi le. A *Tolnai-hegyhát* táj geológiailag pleisztocénkori dombvidék, amely a pannon tengerfenék kisebb törésvonalai és a természeti erők romboló hatására keletkezett. Széles, hullámos dombhátak és többnyire egyenes völgyek jellemzik. A lösz nagy területeket beborított, még tovább fokozva a terü-

A Kapos völgye a Tolnai-hegyhátról

8 millió éves őskövületek a kurdí földtani alapszelvényből

let dombvidék jellegét. Észak-északnyugati, dél-délkeleti, valamint erre merőleges irányú törések tagolják a területet, a völgyek az ilyen csapású szerkezeti vonalak mellett alakultak ki, nagy medrű, de sekély vizű, sekély esésű rétvölgyekké. A völgyek szűkei, a területet a dombtetők és a meredek domboldalak uralják, ezért a talaj száraz, a talajvíz mélyen van.

E jellegzetes domborzat miatt néha hegyvidéki jellege is van a területnek, az alacsony szintkülönbségek ellenére. A tengerszint feletti magasság 120–280 m között változik. A lösztakaró vastagsága változó, néhol a 100 métert is eléri. A Kárpát-medencében itt találkozunk a

Lössbevájt mélyút a Tolnai-hegybáton

löss lepusztulásának leggazdagabb formakincsével, a bevágódott mély utak oldalfalai néhol a 10 métert is eléri. A Hegyhát egyéb földtani érdekessége: Kurd településnél, a Kapos folyó mellett

földtani alapszelvényt jelöltek ki, ahol tanulmányozható a Kárpát-medence jelentős részét beborító, kissé sós vizű Pannon-tó üledéksor anyaga és az akkori élőlények ősmaradványai, mely a késő-miocén korszakban, mintegy 8-7 millió éve rakódott le.

A Hegyhát déli határán található a *Völgység*, mely a törésvonalak mentén igen aprólékosan feldarabolt „csupavölgy” kistáj.

A táj klímája mérsékelt meleg – mérsékelt száraz, erős szubmediterrán hatással. A két tájrészlet között csapadékelátásban, ebből fakadóan a növényföldrajzban is jelentős különbség mutatkozik: míg a Hegyhát északi részén 620–650 mm, addig a Hegyhát déli részén és a Völgységben helyenként akár 50–100 mm-rel több csapadék is hullik. Ennek is köszönhető, hogy a szűk völgyekben magasabb páratartalom alakul ki, így utóbbiban extra zonálisan megjelenik már a bükk is. Az évi átlaghőmérséklet 10,5 °C, a tél enyhe, kevés a hótakaróval borított napok száma.

A táj alapjában véve vízszegény, forrás alig található. A hegyhát nyugati oldalán folyik a Kapos folyó, szabályozott mederben, de ez a dombvidék talajainak vízháztartásában nem jelent szerepet. Elsősorban a völgyek alján várhatunk majd jobb növekedést a humuszos lejtőhordaléknak, az oldalon lefutó, szivárgó víznek és néhány esetben a talajvíznek köszönhetően, a domboldalakon jóval szárazabb és erodáltabb termőhelyeket találunk.

A Tolnai-hegyhát és a Völgység erdőtalaja általában löszön kialakult barna erdőtalaj. Az erózió sok helyen lemosta az A szintet, helyenként még a B szint egy részét is. Az így felszínre került rétegek, a kevés csapadék miatti lassú kimosódás és a lösz miatt erősen meszesek, elsősorban ez szabja meg az erdőtenyészet feltételeit.

A Hegyhát déli részén és a Völgységben a magasabb csapadéknak köszönhetően inkább agyagbemosódásos barna erdőtalajok a jellemzőek,

míg a Hegyhát északi részén a barnaföld a jellemző. Az erodáltabb, meredek domboldalakon és a hegytetőkön karbonátmaradványos barna erdőtalajok találhatóak. A völgyekben lejtőhor-

dalék talajok alakultak ki, melynek termőhelyi feltételeit erősen befolyásolja, hogy mennyire meszes hordalékot hozott az erózió.

A Balatontól egészen a Kapos völgyéig húzódó *Külső-Somogy* táj Tolna megyében is jelentős résszel képviseli magát, elsősorban a legnagyobb egybefüggő erdőfoltjával – az északról a Koppánnyal, délről pedig a Kapos völgyével határolt – *gyulaji erdőtömb* és a körülötte lévő mezőgazdasági területekkel.

Belső-Somogytól eltérően magasabb tengerszint feletti magassággal rendelkezik, akár 200–300 méterre is kiemelkednek a lösszel borított széles dombhátak. A Tolnai-hegyháttól eltérően itt

Tengelici homokvidéken elláposodó tó

nem szűk, hanem széles völgyekkel találkozunk már. A feltöredezett pannon táblák déli irányú dőlése, billenése miatt a dombok északi kitétségei meredek oldalakat, a déli kitétségekben pedig lankásabb lejtőket eredményezett.

A táj keleti része, a gyulaji erdőtömb mérsékelt meleg – mérsékelt száraz éghajlattal rendelkezik, kontinentális és szubmediterrán hatással egyaránt. A tél enyhe, a nyár meleg. A szubmediterrán hatás jól érzékelhető a csapadékeloszlásban, az évi mennyiség 40%-a esik nyugalmi időszakban. Évi középhőmérséklet 10,4 °C, tenyészidőszakban 17 °C, átlagos csapadékösszeg 640 mm. Az alacsony csapadék miatt elsősorban barnafölddel találkozunk, de jelentős erózióra utal a földes váz talajok és a humuszkarbonát talajok nagy része.

Gál László

erdőművelési és közjóléti ágazatvezető, Gyulaj Erdészeti és Vadászati Zrt.

Fotók: **Göbölös Péter, Gál László**